

Всесвітнє наукове ноосферно-онтологічне товариство
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Асоціація російськомовних вчених штату Масачусетс, м. Бостон, США
Асоціація «Духовно-інтелектуальний вибір»
Харківський громадський фонд розвитку вищої освіти «ІНТЕЛЕКТ»

**ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ МОЛОДИ
В ХХІ СТОЛІТТІ**

*Міжнародна колективна монографія
за загальною редакцією проф. В. П. Бабича, проф. Л. С. Рыбалко*

**ДУХОВНО-ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ
МОЛОДЕЖИ В ХХІ СТОЛЕТИИ**

*Международная коллективная монография
под общей редакцией проф. В.П. Бабича, проф. Л.С. Рыбалко*

**SPIRITUAL AND INTELLECTUAL UPBRINGING AND TEACHING
YOUTH IN THE XXI CENTURY**

*International Collective Monograph
edited by prof. V.P. Babich, prof. L.S. Rybalko*

Харків – 2019

УДК 37.15.311
ББК 740
Д-85

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Всесвітнього наукового ноосферно-онтологічного товариства, м. Харків
(протокол № 4/1 від 3.11.2019 р.)*

Рецензенти:

С.Т. Золотухіна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

О.М. Кікінежді – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

М.С. Гончаренко – доктор біологічних наук, професор, професор кафедри валеології філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті : міжнародна колективна монографія / за заг. ред. проф. В. П. Бабича, проф. Л. С. Рыбалко. Харків: Вид. Стиль Издат, 2019. 488 с. |

У монографії розглянуто філософсько-онтологічні та концептуально-методологічні засади духовно-інтелектуального виховання і навчання молоді в XXI столітті. Представлено матеріали до проекту Концепції духовно-інтелектуального виховання і навчання молоді «ДИВО-21» Всесвітнього наукового ноосферно-онтологічного товариства.

Висвітлено питання духовно-інтелектуального виховання і навчання молоді в історичному, педагогічному, психологічному аспектах. Акцентовано на практичній значущості розвитку духовно-інтелектуального потенціалу суб'єктів освітнього процесу.

Розраховано на науковців, педагогів, здобувачів вищої освіти, методистів, управлінців, громадську спільноту, батьків.

Духовно-интеллектуальное воспитание и обучение молодежи в XXI веке: международная коллективная монография / Под общ. ред. проф. В.П. Бабича, проф. Л.С. Рыбалко. Харьков: Изд. Стиль Издат, 2019. 488 с.

В монографии рассмотрены философско-онтологические и концептуально-методологические основы духовно-интеллектуального воспитания и обучения молодежи в XXI веке. Представлены материалы к проекту Концепции духовно-интеллектуального воспитания и обучения молодежи «ДИВО-21» Всемирного научного ноосферно-онтологического общества.

Освещены вопросы духовно-интеллектуального воспитания и обучения молодежи в историческом, педагогическом, психологическом аспектах. Акцентировано на практической значимости развития духовно-интеллектуального потенциала субъектов образовательного процесса.

Расчитано на научных работников, педагогов, соискателей высшего образования, методистов, управленцев, общественное сообщество, родителей.

Spiritual-intellectual upbringing and teaching of youth in the 21st century: an international collective monograph / by head. ed. prof. V.P. Babich, prof. L.S. Rybalko. Kharkov: View. Issue Style, 2019. 488 p.

The monograph deals with the philosophical-ontological and conceptual-methodological foundations of spiritual and intellectual upbringing and teaching of youth in the 21st century. The materials for the draft Concept of Spiritual-Intellectual Upbringing and Teaching of Youth "DIVO-21" of the World Scientific Noosphere-Ontological Society are presented.

The issues of spiritual and intellectual upbringing and teaching of youth in historical, pedagogical and psychological aspects are covered. The practical importance of developing the spiritual and intellectual potential of the subjects of the educational process is emphasized.

It is designed for scientists, educators, higher education graduates, methodologists, managers, the community, parents.

© ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2019

© ВННОО, 2019

ВМІСТ

РОЗДІЛ I. КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ МОЛОДІ В ХХІ СТОЛІТТІ

Научно-Онтологические основы Духовно-интеллектуального воспитания и образования человека новой эпохи «ДИВО-21» (Бабич В.П.)

«ДИВО-21»: концептуальные основания преодоления современного античеловечного глобального кризиса (Задорожный Г.В.)

Концептуальные основания системы духовно-интеллектуального воспитания и обучения (Зобов М.И.)

Проект Концепції системи освіти «ДИВО-21» (Хвостиченко А.Н., Трусей Л.Г., Сердюк А.Д.)

Освіта – кому і навіщо? (Трусей Л.М., Мироненко А.О.)

Суспільство знань: спокуси оновлення і пастки утопічної свідомості (Култаєва М. Д.)

Переорієнтація суспільної свідомості з боротьби на єдність (Олексюк С. М.)

Шахові моделі стосунків в суспільстві і їх вплив на формування світогляду індивіда (Синьов О.С.)

Przegląd polskiej filozofii realistycznej w XX wieku i jej związek z edukacją.
The review of Polish realistic philosophy in the 20 th centry and its connection with education
(Mikołaj Krasnodębski)

Духовна еволюція людини як напрям збереження і розвитку людства (Бойчук Ю. Д., Гончаренко М. С.)

Духовність як інтенція особистісного буття (Шелковая Н.В.)

Антропософський підхід до навчання та виховання особистості (Іонова О. М.)

Валеологічні основи духовного розвитку особистості (Бойчук Ю.Д., Науменко Н.В.)

Духовно-інтелектуальне навчання та виховання як природне право кожної людини (Яненко Л.П.)

Духовно-інтелектуальне навчання та виховання в Україні та в світі (Волкова Я.)

Засади духовного і інтелектуального виховання молоді (Грудницька С.М.)

Наука та освіта в контексті сучасних вимог (Трусей Л. Г.)

Вчинковий потенціал підростаючої особистості як предмет наукового аналізу (Кальба Я.)

Образ учителя як духовно-інтелектуального наставника молоді з позиції акмеологічного підходу Рибалко Л.С., Золотухіна С. Т., Черновол-Ткаченко Р.С.

Формування особистості: аналогі в історії, актуальні підходи, практична реалізація, теорія свідомості. Авторська концепція (Міаніє М. Ю.)

Діалогізація в культурно-освітньому просторі особистості: європейський вимір (Авдимирець Н.В.)

Проект «Реформування освіти» / «Освіта майбутнього» (Міаніє М.Ю.)

Інноваційна складова сучасної освіти (Криворотько Г.С., Кузьміна Ж.Ю.)

Сучасні проекти освітнього ландшафту: від експансії маски – до дихання живого (Кондрацька Л.А.)

Принципові особливості навчання та виховання в ХХІ столітті (Ліщитович Л.І.)

Ціннісний підхід до навчання й виховання як основа гуманістичної парадигми в освіті (Жирська Г.)

Елітизм і рівність освіти обдарованої молоді як гуманітарна проблема ХХІ століття (Василькевич Я.)

Філософія в школі: трилогія ума (Ротенфельд Ю.А.)

Нова освітня парадигма як чинник розвитку вищої школи (Мудрик В.І., Школа О.М., Чжу Фен)

Можливості ноосферної освіти вже сьогодні (Таланчук П.М., Ліщитович Л.І.)

Физическая абстракция «свободная энергия» в теории и практике индивидуальной и социальной культуры здоровья (Апанасенко Г. Л., Гончаренко М. С., Прасол С. Д.)

Утвердження культури рівних прав та можливостей в контексті людиноцентричної освітньої парадигми (Кізь О.)

Духовно-людиномірна університетська освіта як підстава осмислення і реалізації імперативу виживання людства в умовах насадження сьомого технологічного укладу (Задорожний Г.В.)

Університетська людиномірна освіта як головна передумова формування духовно-ноосферного сталого господарського розвитку як стратегії виживання (Задорожна О.Г., Хомин О.В.)

Інтернаціоналізація вищої педагогічної освіти в Україні (на прикладі Вінницького державного педагогічного університету) (Лазаренко Н.І.)

Особливості морально-духовного виховання студентської молоді в умовах глобалізаційних викликів часу (Ткачов С.І., Ткачова Н.О., Ткачов А.С.)

Потенційні можливості позааудиторної роботи для інтелектуального розвитку майбутніх учителів фізико-математичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (Пономарьова Н.О., Олефіренко Н.В., Жерновникова О.А., Масич В.В.)

Педагогіка дозвілля – духовність, інтелект, стратегія (Денисенко А. О.)

РОЗДІЛ II. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ МОЛОДІ В XXI СТОЛІТТІ

Еволюція та специфіка взаємодії духовного та інтелектуального розвитку в процесі наукового та навчального пізнання в часи античності та раннього середньовіччя (*Юрченко О.В.*)

Роль духовенства в організації виховання й опіки дітей на західно-українських землях (1900-1918 рр.) (*Лупаренко С.Є.*)

Проблеми розвитку української національної школи в період кінця ХІХ – початку ХХ ст. (*Кін О. М.*)

Вплив психоаналітичного напрямку в освіті на розвиток духовної культури особистості (*Груць Г.*)

Лихослів'я як деструктивний чинник соціалізації особистості (*Широкоградюк Л.*)

Шляхи формування духовно-інтелектуальних цінностей дорослих (*Боярська-Хоменко А.В.*)

Професійне саморозкриття особистості педагога сучасної школи (*Жизномірська О.*)

Успішна професійна адаптація викладача-початківця як умова його інтелектуально-духовного зростання (*Бунчук О.В.*)

Духовно-інтелектуальний концепт виробничої практики для здобувачів освітнього рівня «Магістр» у системі післядипломної освіти (*Черновол-Ткаченко Р.І.*)

Імідж майбутнього керівника закладу освіти у контексті професійної підготовки (*Мармаза О. І.*)

Spiritual and intellectual development of personality in the context of creative self-realization of national and Chinese students of artistic and pedagogical specialties (*Li Yan*)

Самопізнання як складова духовно-інтелектуального навчання і виховання майбутніх учителів (*Єрмак Ю. І.*)

Розвиток інтелектуального потенціалу майбутніх учителів під час формування вмінь педагогічного прогнозування в навчальній діяльності (*Кабанська О.С., Кабанська А.А.*)

The problem of stimulating future chemistry teachers to the discovery of intellectual potential in the scientific works of Ukrainian and Chinese researchers (*Hou Isyuan*)

Spiritual-intellectual development of the personality in the conditions of nursing aesthetic taste in the future music-pedagogical employees of Ukraine and Chine (*Chzhou Min*)

Китайська естрадна музика як засіб духовно-інтелектуального виховання молоді (*Ло Юаньвень*)

- Духовно-інтелектуальний розвиток особистості в процесі професійної адаптації майбутніх філологів (Байбекова Л. О.)
- Когнітивний аспект у вивченні іноземних мов (Кушнір А. С.)
- Тестова методика навчання читанню за темою «Fashion and Clothes» як засіб розвитку інтелектуальних здібностей студентів (Птушка А. С.)
- Виховання щасливої дитини в освітніх закладах Фінляндії крізь призму реформування української школи (Янкович О.)
- Субкультура релігійних вірувань дітей як духовна інтенція аксіопсихологічного потенціалу особистості (Сіткар В.)
- Духовно-інтелектуальне виховання школярів Харківської гімназії № 89 (Жозе да Коста А. В.)
- Забезпечення духовного розвитку молодших школярів з особливими освітніми потребами (Бойчук Ю. Д., Казачінер О. С., Мірошніченко О. В., Науменко Н. В.)
- Інклюзивне навчання у системі освіти України: теорія і практика (Собченко Т. М., Смолянук Н. М.)
- Шляхи формування культури миру і толерантності у дітей в закладах загальної середньої освіти в умовах військового конфлікту в Україні (Трубавіна І.М.)
- Етика ненасильства в національній педагогічній спадщині та сьогодні (Кікінежді О., Шульга І.)
- Розвиток ідей педагогіки миру в освітньому військовому середовищі (Марченко О. Г.)
- Формування інтелектуальної складової готовності правоохоронців до професійної самореалізації на засадах педагогіки миру і толерантності (Ищенко С.О., Загребельний О.В.)
- Вплив занять спортом на інтелектуальний розвиток спортсменів (Голенков А. А., Гонтар А. С.)
- Бойове мистецтво як засіб духовного і фізичного виховання молоді (Рибалко Л. С., Іванов Д. С.)
- Сучасні проблеми в професійній підготовці майбутніх медиків (Лясова Ю.С.)
- Духовно-інтелектуальний розвиток майбутніх лікарів під час спілкування в студентському середовищі закладу вищої медичної освіти (Фоміна Л.В.)
- Інтелектуальне навчання і виховання майбутніх іноземних лікарів новітніми засобами педагогічної майстерності (Котелюх М.О.)
- Духовно-інтелектуальне виховання майбутніх іноземних лікарів у закладах вищої медичної освіти як основа міжкультурних відносин (Гепенко Л.О.)
- Теоретичні основи формування креативності майбутніх менеджерів (Добровольська Н.)

Модель формування управлінської компетентності майбутніх економістів *(Копняк К. В.)*

Розвиток інтелектуальної комунікації в учнівської та студентської молоді XXI століття *(Майнаєв Ф. Я., Майнаєва О. І.)*

Духовно-моральні константи у контексті спілкування студентів у соціальних мережах *(Ворожбит-Горбатюк В.В.)*

Духовные ценности человека информационного общества в медиа-стратегии высшего технического образования *(Кунденко Я. Н.)*

Роль медіа у формуванні ідентичностей сучасної молоді: теоретико-методологічний та практичний аспекти *(Фруктова Я.С.)*

Формування медійно-інформаційної грамотності особистості як запорука її духовного розвитку *(Городецька О.)*

Інтелектуальне навчання майбутніх лікарів засобами інформаційно-комунікаційних технологій *(Іванькова Н. А., Рижов О. А.)*

Використання ІКТ під час проектної діяльності майбутніх учителів початкової школи *(Павлюк Б.В.)*

Особливості застосування веб-технологій в процесі підготовки майбутніх учителів *(Крижановський А.І.)*

Формування інтелектуальних умінь засобами веб-сервісу Trello *(Кіріленко О.Г., Труш Г.О.)*

Практична значущість цифрових технологій для інтелектуального розвитку майбутніх лікарів-стоматологів *(Славінська Ю.С.)*

Діагностика сформованості цифрової компетентності в процесі інтелектуального розвитку студентів *(Наливайко О. О.)*

Застосування змішаного навчання в процесі підготовки майбутніх учителів *(Шевченко Л. С.)*

Електронні освітні ресурси як засіб дистанційного навчання осіб з особливими потребами *(Уманець В.)*

Ольга Кіз
ORCID ID [0000-0001-8571-0914](https://orcid.org/0000-0001-8571-0914)
olgakiz55@ukr.net

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2, Україна

УТВЕРЖЕННЯ КУЛЬТУРИ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ В КОНТЕКСТІ ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

Виклики сьогодення та запити сучасного суспільства породжують необхідність перегляду моделі освітньої системи та глибинного аналізу стрижневих цінностей, цілей, функцій освіти в умовах її реформування, змісту та технологій навчальних і виховних впливів задля створення оптимальних психолого-педагогічних умов для становлення і розвитку гармонійної особистості, здатної до життєтворчості і самоактуалізації. У руслі інтеграції України до європейського освітнього простору імплементація гендерної складової до сучасної системи вітчизняної освіти суголосна людиноцентричній освітній парадигмі, світовим стандартам утвердження демократії в суспільстві та принципу рівних прав і можливостей для усіх суб'єктів освітнього процесу.

У Національній доктрині розвитку освіти декларовано рівний доступ до здобуття якісної освіти для всіх громадян України незалежно від національності, статі, соціального походження та майнового стану, віросповідання, місця проживання та стану здоров'я. Реалізація зазначеного права є запорукою можливості для кожної людини від народження бути собою та передбачає прозорість, наступність системи освіти всіх рівнів, гнучке врахування демографічних, соціальних, економічних змін. Адже «доцільно організоване за змістом і формою навчання має високий виховний потенціал: уводить особистість до простору світоглядних ідей, формує соціальні настанови й ціннісні орієнтації, гуманістичну спрямованість особистості, її духовні та матеріальні потреби» [1, с.44].

Людиноцентричні виміри філософії освіти розкривають нове її розуміння як стратегічного ресурсу гуманізації суспільних відносин, позаяк «те, що породжує і зберігає людину, було, є і назавжди залишиться її зверненням до

суб'єктивності інших людей, що формує своєю мотивацією їхні співчуття, свідомість, згоду і співдію. Немає такої здатності душі людини, яка б не народжувалася, не зберігалася і не розвивалася як її внутрішній суб'єктивний стан у просторі зустрічей і взаємного спілкування. [11, с. 4]».

Освіта – це сфера соціокультурної життєдіяльності, у якій здійснюється культурне плекання ЛЮДИНИ, відбувається становлення духовно зрілої, морально стійкої особистості, здатної відповідати за власну долю та долю держави, відстоювати інтереси народу і його культуру, захищати загальнолюдські цінності, творити власними діями і вчинками гуманний світ, шанобливо ставитись до інших культур, цінностей, вірувань, світоглядних орієнтацій, цінувати себе та інших як гідних особистостей із неповторними індивідуальними якостями та людськими чеснотами. Як влучно зазначав М. Боришевський, «... у відриві від особистості важко, а то і неможливо збагнути феномен духовності як реальність. Лише в особистісному контексті, у реальній канві активності особистості, її поведінки, діяльності духовне набирає реалістичних обрисів – як в теоретичному, так і в прикладному аспектах» [4, с. 61].

Людиноцентрична освітня парадигма орієнтована на вивільнення творчого потенціалу людини від диктату техніки, шаблонів мислення і поведінки, пасивно-ухильної і споживацької ідеології. Важливим постає перехід до інноваційних моделей навчання, які характеризуються системним запровадженням комплексів педагогічних методів і прийомів, спрямованих на постійне залучення учнів до активної навчально-пізнавальної діяльності, що характеризується інтенсивною багатосторонньою комунікацією суб'єктів діяльності (інтерацією), обміном інформацією, результатами діяльності учнів між собою і вчителем. Таке навчання спонукає їх до ініціативності, творчого підходу та активної позиції у всіх видах зазначеної діяльності, передбачає не отримання, а здобування, створення, конструювання знань, умінь, компетентностей самим учнем [2, с. 141-145].

В умовах сьогодення перед керівником закладу освіти постає завдання пошуку інноваційних підходів задля створення сприятливого освітнього

середовища, в якому утверджується особистісно орієнтований підхід, де здобувачі освіти (вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти/ад'юнкти, докторанти, інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти) є головним пріоритетом, суб'єктом культури і життя та мають рівні права та можливості у здобутті освіти, максимальній самореалізації та життєздійсненні (відповідно до чинних Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції Нової української школи, положень «Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті», стратегії упровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2021»).

Освітнє середовище є частиною соціокультурного середовища і визначається дослідниками як комплекс спеціально організованих психолого-педагогічних умов, в результаті взаємодії з якими відбувається розвиток і становлення особистості. Необхідність всестороннього вивчення освітнього середовища породила особливий науковий інтерес до проблеми, що відображено у численних дослідженнях у сучасній психолого-педагогічній науці: розглядаються взаємозв'язки культурологічних моделей освіти і освітнього середовища (А. Асмолов, В. Біблер, Є. Бондаренко, В. Зінченко, І. Якіманська); всесторонньо вивчається розвиток індивіда в освітньому просторі крізь призму процесів самопобудови і самоздійснення (Г. Балл, С. Максименко, Г. Радчук, В. Татенко, Т. Титаренко); означаються шляхи морально-духовного зростання індивіда (І. Бех, М. Боришевський, В. Кремень, М. Савчин), аналізуються взаємини «дитина-середовище» (А. Бодальов, В. Караковський, Л. Новіков, М. Смірнов); досліджуються взаємозв'язки освітнього простору та емоційного стану його суб'єктів (Д. Маркович, Г. Мешко, М. Лерноушек, Р. Штейнер), розглядається освітнє середовище як чинник гендерної соціалізації (Т. Говорун, Т. Голованова, Т. Дороніна, О. Кікінежді, В. Кравець).

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави для висновку, що освітнє середовище може виступати не лише як умова, але і як засіб виховання (як суспільне явище), навчання (як предмет спільної педагогічної діяльності) і розвитку (перетворення соціального індивіда в особистість, спільноти в

суспільство). Структура освітнього середовища включає в себе ряд складників, з-поміж яких виокремлюють три базові:

- просторово-предметний, тобто просторово-предметні умови та можливості здійснення навчання, виховання та соціалізації дітей;
- соціальний, тобто простір умов і можливостей, який створюється в міжособистісній взаємодії між суб'єктами освітнього процесу (учнями, педагогами, адміністрацією, батьками, психологами та ін.);
- психодидактичний, тобто комплекс освітніх технологій (змісту і методів навчання та виховання), побудованих на тих чи інших психологічних і дидактичних засадах [13].

Відтак, освітнє середовище через діалектичну взаємодію соціального, просторово-предметного і психодидактичного складників створює систему координат провідних умов, впливів і тенденцій розвитку дитячої, дорослої та дитячо-дорослої спільнот в параметрах більш широкого соціокультурного середовища, що співвідноситься з якістю життя, з якістю середовища проживання. Проте, показником інтегративної цінності освітнього середовища має виступати сприйняття кожним учасником освітнього процесу освітнього простору навчального закладу як «дружнього», «свого». Маючи метою своєї діяльності становлення особистості, насамперед керівник покликаний через ухвалення адекватних управлінських рішень керувати процесом інтелектуального, емоційного, фізичного розвитку та формування духовного світу учасників освітнього процесу. Важливо змоделювати безпечне освітнє середовище, у якому здобувачі освіти відчуватимуть психологічний комфорт, захищеність, безпеку, емоційну й моральну підтримку, задоволеність основних потреб, зберігатимуть і зміцнюватимуть своє здоров'я.

Освітнє середовище закладу освіти можна означити як психологічно безпечне за умови, що більшість учасників кожної статі мають позитивне до нього ставлення, між ними налагоджена ефективна міжособистісна взаємодія, вони мають високі показники індексу задоволеності потреб і захищеності від психологічного насильства. Поряд з тим, психологічна безпека є станом освітнього середовища, вільним від будь-яких проявів психологічного

насильства чи дискримінації за будь-якою ознакою, що сприяє задоволенню основних потреб в особистісно-довірчому спілкуванні, створює референтну значущість середовища, сприяє емоційному благополуччю усіх учасників освітнього процесу, розвитку психологічно здорової особистості, професійному зростанню і довголіттю педагогів. За цього розвивальний вплив на становлення особистості як потенційно духовної істоти мають діалогічні настановлення, оволодіння якими веде до формування уміння, бажання, зрештою стійкої потреби слухати, сприймати іншого, не вносячи у це сприймання спотворень [5, с. 52].

Нам імпонує думка М. Боришевського про те, що «духовно довершена особистість не лише усвідомлює вирішальне значення моральності у міжлюдських взаєминах, у розвитку суспільства на гуманістичних засадах, але й активно утверджує моральне начало у повсякденному житті – у ставленні до інших людей, до себе самої, виявляючи такі особистісні риси як доброта, справедливість, співчутливість, доброзичливість, толерантність, щирість, сумлінність, повага до іншої людини, готовність їй допомогти, почуття власної гідності, самокритичність, принциповість. Ці та подібні до них позитивні характеристики виявляються також у непримиренному ставленні людини до фальші, цинізму, безвідповідальності, лицемірства, підлабузництва, хитрощів, лінощів, неробства та пов'язаного з цим паразитичного існування, утриманства» [5, с. 53].

Означене висуває вимоги до рівня гендерної культури керівників усіх закладів освіти (дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої тощо) як важливих інститутів гендерної соціалізації особистості на різних етапах її вікового розвитку. Особливої ваги за цього набуває усвідомлення та переосмислення керівниками психологічних проблем управлінської діяльності крізь призму гендерного підходу, вибір адекватних способів і оптимальних стратегій успішного їх вирішення з дотриманням принципів гендерної рівності та недискримінації у процесі плекання особистості.

Гендерна культура в широкому розумінні – це така система форм і способів організації суспільного життя, яка через певні норми і систему гендерної організації формує гендерні якості індивіда, розкриває в певному напрямку його здібності, нав'язує специфічні для чоловіків та жінок види діяльності та соціальні функції. Гендерна культура детермінує соціальні очікування щодо поведінки чоловіка та жінки, оволодіння професійними знаннями, регулює родинні та міжстатеві взаємини, перспективи професійного розвитку та кар'єрного росту.

У вузькому розумінні, на рівні особистості, гендерну культуру розглядають як комплексну структуру, яка пронизує усі рівні та сторони особистості, зачіпає усі сфери життя, є необхідною передумовою для ефективного виконання професійних, подружніх, батьківських ролей та механізмом особистісної саморегуляції і жінок, і чоловіків [6; 8; 9].

Як наголошує О. Кікінежді, формування гендерної культури особистості передбачає підвищення гендерної компетентності як особливої системи гендерних знань і практик, релевантних принципам паритетності статей, подолання та пом'якшення гендерних стереотипів, реалізацію ідеології самовизначення у контексті євроінтеграційних і глобалізаційних процесів сьогодення. Учена акцентує, що вихідні положення особистісно-егалітарного підходу як базової стратегії соціалізації та виховання охоплюють реалізацію ідеї рівноправ'я статей та їх взаємозамінність; індетермінацію біологічною належністю гендерних ролей; утвердження егалітарного світогляду: гендерну компетентність як обізнаність із нормативами статевої поведінки, гендерну чуйність як створення умов для повноцінного розвитку представників різної статі попри статові стереотипи та упередження, здатність розв'язувати проблеми навчання і виховання з позиції егалітарної гендерної ідеології та гендерну толерантність як повагу до основоположних прав та свобод людини [7, с. 19].

Гендерна культура керівника сфери освіти є складним феноменом, частиною професійної культури фахівця, що включає його гендерну обізнаність, гендерну компетентність, гендерну чуйність, гендерний світогляд,

егалітарну самосвідомість, гендерну рефлексію тощо. Гендерна обізнаність передбачає насамперед оволодіння системою знань щодо рівності прав, свобод, обов'язків, відповідальності і рівних шансів усіх учасників освітнього процесу та щодо шляхів дотримання гендерного паритету при ухваленні управлінських рішень.

Ціннісно-змістовий компонент гендерної культури керівника є сукупністю особистісно значущих егалітарних прагнень, ідеалів, переконань, поглядів у сфері професійної педагогічної діяльності, позитивних установок щодо рівності статей як чинника запровадження гендерної рівності у освіту. Гендерна рефлексія – це відслідковування мети, процесів і результатів власної управлінської діяльності в контексті дотримання ідей гендерної рівності, а також усвідомлення власних внутрішніх змін завдяки розвитку психологічної проникливості, спостережливості, самопізнання.

Гендерну компетентність можна тлумачити як соціально-психологічну характеристику людини, що дозволяє їй бути ефективною в ситуаціях міжособистісної взаємодії з особами різної статі. Гендерна компетентність особистості передбачає наявність у людини: 1) знань про існуючі ситуації гендерної нерівності, фактори та умови, що їх визначають; 2) вміння помічати та адекватно оцінювати ситуації гендерної нерівності в різних сферах життєдіяльності; 3) здатність не виявляти в своїй поведінці гендерно-дискримінаційних практик; 4) здатність розв'язувати гендерні проблеми та конфлікти в разі їх виникнення [3, с. 16]. Супутниками гендерної компетентності вважають гендерну чутливість (чутливість до дискримінації, здатність до ідентифікації ознак гендерної упередженості та сексизму) та гендерну толерантність (терпимість і повагу до відмінностей у позиціях, поглядах, звичаях, індивідуальності кожної особистості незалежно від статі). Поряд з тим важливим є управлінський досвід розпізнавання гендерних стереотипів, подолання дискримінації за будь-якою ознакою та за ознакою статі зокрема.

Гендерна культура керівника закладу освіти є вагомим чинником попередження гендерної депривації усіх учасників освітнього процесу

(здобувачів освіти; педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників; батьків здобувачів освіти чи осіб, які їх замінюють; психологів, соціальних працівників, інших спеціалістів; фізичних осіб, що провадять освітню діяльність тощо) в контексті впровадження політики рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, дотримання основоположних прав людини. Гендерну депривацію можна означити як обмеження можливостей задоволення потреб та реалізацію прав учасників освітнього процесу у зв'язку з дією гендерних стереотипів, установок домінування однієї статі по відношенню до іншої, дискримінації за ознакою статі чи сексизму. Фактором гендерної депривації у закладах освіти виступає протиріччя між потребами та реальними шансами їх задоволення учасниками освітнього процесу, що почасти є проектуванням фактичної нерівності та місця жінки та чоловіка в соціальній структурі українського суспільства [6, с. 213].

Науковці констатують, що вітчизняна освіта як соціальний інститут залишається недостатньо чутливою до проблем гендерної рівності та дискримінації загалом і відтворює панівну (асиметричну) гендерну схему на структурно-організаційному та змістовно-процесуальному рівнях. На структурно-організаційному рівні наявну в суспільстві гендерну сегрегацію та стереотипізацію відображають внутрішні організаційні практики освітньої установи; гендерна стратифікація педагогічної діяльності; викладацький, педагогічний, науково-педагогічний склад; кількість жінок і чоловіків на різних щаблях освітньої ієрархії та на різних рівнях освіти. Ригідність застарілих гендерностереотипізованих уявлень у кадровому (освітньому) менеджменті залишається інструментом «стримування» можливостей реалізації працівника/працівниці на своєму робочому місці, спотворює уявлення про реальну картину функціонування педагогічного колективу та призводить до хибних управлінських рішень. Це призводить до зменшення частки жінок у сфері освіти зі зростанням посади: жінки обіймають рядові посади вчительок, викладачок і виховательок, проте серед директорів загальноосвітніх шкіл чоловіків майже 40%, а серед ректорів вищих навчальних закладів – 90% [3, с. 16].

Упровадження принципу гендерної рівності та недискримінації у систему освіти пов'язане з необхідністю врахування «фактору статі» і подолання гендерно-нейтрального підходу до формування освітньої політики, адже позірне однакове ставлення до осіб різної статі в умовах нерівних вихідних можливостей означає закріплення та відтворення нерівності, а нехтування відмінностями в умовах структурної нерівності призводить до невидимості дискримінації та неможливості вирішити проблеми дискримінованих груп. Водночас, гендерна рівність має означати забезпечення всім учасникам/учасницям освітнього процесу в Україні, незалежно від їхніх статевих чи гендерних характеристик, рівних можливостей доступу до позитивних результатів у сфері освіти і науки [3].

Зокрема, керівник закладу загальної середньої освіти має брати до уваги, що кожен член очолюваного ним педагогічного колективу є не пасивним виконавцем чужих педагогічних чи методичних рецептів, а яскравою творчою особистістю, яка реалізовує в діалозі з учнем власний світогляд і світорозуміння, має закріплене законом право та здатен розробити свою педагогічну концепцію, програму чи технологію. За цього зазнати змін має не стільки професійний досвід педагога, скільки його внутрішній світ – система особистісних цінностей та власних гендерних орієнтирів. З боку кожного педагога очікується клопітка і цілеспрямована щоденна праця з апробації та впровадження нового змісту, форм і методів навчання, залучення новітніх педагогічних технологій, освітньо-виховних практик, які б сприяли формуванню у дітей стратегії власного життя та індивідуальної смислотворчості, окреслювали можливі способи вибору шляхів життєвого самовизначення, знижували рівень некритичного прийняття нав'язуваних стереотипами обмежень поведінки осіб будь-якої статі та через їх розвінчування вчили йти їм наперекір, назустріч власним індивідуальним прагненням [12, с. 7].

Проблеми цілісного розвитку особистості впродовж усіх років навчання на різних щаблях здобуття освіти мають розв'язуватись не навмання чи інтуїтивно, а відповідно до розробленої цілеспрямованої стратегії. Причому

керівник має бути готовим розв'язувати ці проблеми в умовах реального освітнього процесу, а означені проблеми важливо розв'язувати щодо усіх його учасників: і щодо тих, хто навчається, і щодо тих, хто навчає. Перед педагогом, до прикладу, стоїть завдання сприяти формуванню в учнів психолого-педагогічної готовності до розуміння, прийняття і визнання різних типів гендерної ідентичності, багатолікості проявів гендерної поведінки, ідей гендерної рівності в соціумі на основі активної моральної позиції особистості. Лише свідомо оволодіваючи в доцільно організованому освітньому процесі здобутками культури, дитина розвиватиме свої сутнісні сили, стаючи повноцінною особистістю, вільною від гендерних стереотипів та упереджень. У цьому процесі мають узгоджено взаємодіяти керівник та педагогічний колектив, вихователь і вихованець, педагог та батьки або особи, які їх замінюють, психологи, соціальні працівники, бібліотекарі, інші залучені спеціалісти тощо.

Сучасний керівник закладу освіти повинен бути обізнаним та глибоко вивчати фактори педагогічного середовища, що впливають на процес формування гендерної ідентичності здобувачів освіти на різних етапах вікового розвитку. Важливо створити таке освітнє середовище, яке б забезпечувало оптимальні можливості виховання сили духу незалежно від статевої належності дитини, надавало рівні можливості та права кожному учневі/учениці, студенту/студентці, утверджувало повагу до гідності і чеснот особистості. Становленню адекватної гендерної ідентичності сприятимуть різні напрямки роботи з дітьми, учнівською та студентською молоддю: доповнення зон самореалізації (заохочення до активності, що відповідає насамперед не статі, а інтересам зростаючої особистості); використання соціальних, природних і предметних засобів для збагачення діяльності дітей та молоді; організація досвіду рівноправної співпраці хлопчиків та дівчаток, юнаків та юнок у спільній діяльності; зняття традиційних культурних заборон на емоційне самовираження хлопчиків/юнаків та їх заохочення до вираження почуттів; набуття дівчатками/дівчатами досвіду самозаохочення, підвищення самооцінки, самостійності і самозарадності; створення умов для тренування гендерної

чутливості, емпатійного розуміння та розвитку гендерної толерантності; розкриття потенціалу партнерських взаємин між хлопчиками та дівчатками, юнаками та юнками; вивчення варіативності оволодіння статоворольовим репертуаром поведінки; активне залучення батьків обох статей чи осіб, які їх замінюють, до виховання дітей [8; 9; 12].

У контексті означеного заслуговує уваги розроблена О. Кікінежді егалітарна модель статевої соціалізації, в основу якої покладені провідні ідеї гуманістичної психології та педагогіки, принципи особистісно-орієнтованого підходу як базового в особистісному розвитку та подальшій самореалізації внутрішнього потенціалу індивідуальності, формування гендерної чуйності в різноманітності взаємодії між статями. Побудована українською ученою модель психолого-педагогічного супроводу дітей та юнацтва охоплює підготовку дівчат та хлопців до гнучкого соціостатевого репертуару в поведінці та різноманітних сферах життєдіяльності з урахуванням їхніх здібностей, уподобань, нахилів, можливостей, рівних умов для пропагування ідеї рівноваги і взаємозамінності статевої ролі, повноти розвитку індивідуальності, гармонійної цілісної особистості, незалежно від її статевої належності [7, с. 19]

Адекватні управлінські рішення дадуть змогу створити такі умови для виховання дівчаток і хлопчиків, юнаків та юнок, за яких їхній розвиток і духовноціннісна орієнтація сприятимуть позитивному становленню індивідуальних маскулінних, фемінних, андрогінних рис, відносно безболісному пристосуванню до реалій статоворольових взаємин у суспільстві, максимальній самореалізації і розкриттю творчого потенціалу. Адже статовотипізовані традиційні моделі виховання є непродуктивними для розвитку особистості, мають однобокий вплив на формування професійних орієнтацій, вмінь та навичок і в кінцевому результаті призводять до нереалізованого потенціалу соціальних ролей у жінок та батьківських – у чоловіків.

Попри демократичні зміни у масовій свідомості гендерні стереотипи як важливий соціально-психологічний механізм передачі знань про те, якими «повинні бути» чоловіки та жінки, залишаються найконсервативнішими

схемами поведінки і слугують психологічними механізмами захисту у виправданні орієнтацій на традиційні (патріархальні) моделі. Гендерні стереотипи є набором усталених для певної спільноти норм і суджень про психологію жінок і чоловіків, мотиви та потреби їхньої поведінки тощо. Негативна роль стереотипів проявляється в гальмуванні процесів гуманізації і демократизації взаємин статей, у стійкості психологічних перешкод на шляху до вирівнювання їхніх прав і можливостей. З огляду на це вкрай важливо уміти критично сприймати статевостереотипізовані реалії життя найближчого соціального середовища, пом'якшувати чи долати їх [12].

Відтак, гендерна культура керівника є запорукою ефективності управління закладом освіти з врахуванням гендерної складової, поступу від моделі авторитаризму і домінування до демократичного стилю управління та політики рівних прав та можливостей, запобігання гендерним стереотипам та сексизму у освітньому процесі, утвердження принципів гендерної рівності та недискримінації у педагогічній та батьківсько-дитячій взаємодії, розширення егалітарного світогляду батьків та осіб, які їх замінюють, впровадження інноваційних підходів до організації педагогічної діяльності на сучасному етапі модернізації освіти . Водночас у внутрішньому світі кожного учасника освітнього процесу має переважати дбайливе ставлення до себе, самоповага, прийняття себе, відчуття власної значущості, цінності, віра в успіх, оптимізм, довіра і внутрішня свобода.

Визнання цінності кожної особистості, створення стійких паритетних умов для розвитку її інтелекту та індивідуальних якостей, всебічного розкриття творчого потенціалу, самовираження, формування активності та здатності до успішної соціальної адаптації дозволить визначити перспективи життєтворчості молодого покоління, забезпечити утвердження людського виміру сучасного розвитку цивілізації та Європейського майбутнього України в контексті людиноцентричної парадигми.

Список використаних джерел

1. Бех І. Виховання особистості : Сходження до духовності : [наук. видання]. Київ: Либідь, 2006. 272 с.

2. Біла книга національної освіти України / за заг. ред. акад. В.Г.Кременя; НАПН України. К.: Інформ. системи, 2010. 342 с.
3. Бондарчук О. І., Нежинська О. О. Психологічні умови формування гендерної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів : монографія. Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. 180 с.
4. Боришевський М. Й. Духовність в особистісних вимірах. Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред С. Д. Максименка. Том Х. Част 4. К., 2008. С. 61-68.
5. Боришевський М. Й. Соціально-психологічна сутність та генеза духовності особистості. Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред С. Д. Максименка. Том ХІ. Част 1. К., 2009. С. 50-59.
6. Кізь О. Гендерна культура керівника як чинник попередження гендерної депривації учасників освітнього процесу. Парадигмальна модель керівника сфери освіти в контексті євроінтеграційних процесів: Матеріали Міжнародного форуму управлінської діяльності (18-19 травня 2019 р., м. Тернопіль). Тернопіль: КРОК, 2019. С. 210-217.
7. Кікінежді О.М. Ненасильницька парадигма: орієнтири егалітарної соціалізації дітей та юнацтва. Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 квітня 2014 р., м. Тернопіль). Тернопіль: Стереарт, 2014. С. 17-21.
8. Кікінежді О.М., Кізь О.Б. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми. Навчальний посібник. Вид. 2-ге, перероблене і доповнене. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. 180 с.
9. Кравець В. П., Кікінежді О. М., Шульга І. М. До проблеми гуманізації освітньо-виховного простору сучасної української школи. Освітологія. 2018. № 7. С. 15–21.

10. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ: Педагогічна думка, 2009. 520 с.
11. [Кремень В.](#) Постулати філософсько-освітньої діяльності. [Рідна школа](#). 2013. № 1-2. С. 3-7.
12. Як навчати школярів долати гендерні стереотипи: конспекти занять. Навчально-методичний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів / за заг. ред. проф. Т. Говорун. Київ: ТОВ «Дорадо-Друк». 806 с.
13. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. М.: Смысл, 2001. 356 с.